

GADOUREK IN DE NEDERLANDSE SOCIOLOGIE

E.W. Hofstee

Wie een uitnodiging krijgt om te spreken op het jubileum van iemand waarvoor hij grote waardering en sympathie koestert, is in eerste instantie geneigd spontaan "ja" te zeggen. Wanneer dan echter blijkt, dat het jubileum-comité hem voorstelt een overzicht te geven van de ontwikkeling van de Nederlandse sociologie en de jubilaris in het kader van die ontwikkeling te plaatsen, dan wordt het moeilijker en zal men er toch nog wel even over willen nadenken. Zo is het mij tenminste gegaan.

Zou men hebben gevraagd hebben de plaats van Gadourek onder de Nederlandse sociologen aan te geven, d.w.z. een relatieve waardering over zijn wetenschappelijke arbeid, naar kwaliteit en kwantiteit, uit te spreken, dan zou het gemakkelijker zijn om een antwoord te geven. Men kan natuurlijk over de criteria, die men dan zou moeten aanleggen, van mening verschillen, maar er bestaat in dit opzicht toch voldoende overeenstemming van opvatting om tot een algemeen aanvaardbaar oordeel te komen. Legt men de gangbare maatstaven aan, dan mag men - zonder in details te treden - constateren, dat het onderzoekwerk dat Gadourek heeft verricht, behoort tot het beste dat de laatste tientallen jaren in Nederland is verschenen. Zijn werk beperkt zich echter niet tot het sociologisch onderzoek in de engere zin. Daarnaast heeft hij zich bezig gehouden met vraagstukken van theoretische, methodologische en onderzoek-technische aard. Dat hij, wat de beheersing van de onderzoek-technieken betreft, behoort tot de grootmeesters onder de Nederlandse sociologen, blijkt niet alleen uit zijn speciaal daarop betrekking hebbende geschriften, doch ook uit de wijze waarop hij in zijn concrete onderzoek met deze technieken speelt. Voor het beoordelen van Gadoureks wetenschappelijke werk is het van belang niet alleen te letten op de kwaliteit, maar ook op de kwantiteit. Men hoeft slechts de lijst van zijn publikaties door te lezen om te constateren dat hij een zeer ijverig mens moet zijn, met een grote liefde voor zijn vak en een sterk gevoel voor verantwoordelijkheid ten opzicht van de taak waarvoor hij is gesteld. Opvallend is, dat Gadourek - hierin misschien mede gestimuleerd door het voorbeeld van zijn leermeester Van Heek - ook na zijn promotie en na zijn benoeming tot hoogleraar, is voortgegaan met het min of meer regelmatig neerleggen van de resultaten van zijn onderzoek in boeken van formaat, iets waarom vele vakgenoten hem zullen benijden. Zou het mogelijk zijn kwali-

teit en kwantiteit van Gadoureks wetenschappelijk werk in één gewicht uit te drukken, dan zou blijken dat hij behoort tot de zwaargewichten onder de Nederlandse sociologen.

Maar dit is dan een antwoord op een vraag, die mij feitelijk niet gesteld was. Gevraagd werd, zoals gezegd, Gadourek te plaatsen in de ontwikkeling van de Nederlandse sociologie. Het problematische in deze vraagstelling is natuurlijk in de eerste plaats wat men onder die Nederlandse sociologie verstaat en hoe men zich daarvan een beeld kan vormen. In principe kan men bij een poging tot beeldvorming twee wegen volgen, die in de praktijk overigens veelal dooreen blijken te kronkelen. In de eerste plaats kan men er van uit gaan, dat de Nederlandse sociologie, in haar ontwikkeling, gelijk dient te worden gesteld aan de totale som van sociologische bedrijvigheid, zoals zich die in haar chronologische ontwikkeling aan ons voordoet, als een voortlopende film van alle sociologische activiteiten dus. Het beeld van de Nederlandse sociologie zou dan moeten ontstaan door een zo goed mogelijke beschrijving te geven van de inhoud van deze film. Deze beschrijving kan natuurlijk nooit volledig zijn. Door een keuze tussen belangrijk en onbelangrijk zal men tot een hanteerbare condensering van het feitelijk gebeuren moeten komen. Een dergelijke feitelijke geschiedschrijving van de Nederlandse sociologie bestaat niet, al zijn er wel brokstukken. Bestond ze wel, dan zou ze - welke betekenis men er verder ook aan zou willen toekennen - voor ons doel van betrekkelijk weinig waarde zijn. Een duidelijke achtergrond, waartegen we o.a. Gadourek zouden kunnen plaatsen, levert ze niet op. Hoogstens zou ze de conclusie bevestigen, die we hiervoor reeds trokken, n.l. dat Gadourek een voor-
aanstaande plaats onder de Nederlandse sociologen inneemt.

Er is echter ook een andere mogelijkheid om tot een beeldvorming van de Nederlandse sociologie te geraken. Men kan - zonder, uiteraard, de kennis van het feitelijke gebeuren te verwaarlozen - ook streven naar een beeld, dat niet bedoelt zo getrouw mogelijk alle feiten weer te geven, maar dat beoogt de Nederlandse sociologie in ^{haar} ~~zijn~~ kenmerkende, karakteristieke trekken te laten zien. Men volgt dan de weg die men als de sociografische kan aanduiden. Zonder hier verder in te gaan op allerlei aspecten van een dergelijk onderzoek naar de aard van de Nederlandse sociologie, zij opgemerkt, dat hiervan de vergelijking van de vaderlandse sociologie met die in andere landen de essentiële grondslag vormt. Het ligt voor de hand, dat het onderzoek er toe zal moeten leiden, dat men een zo goed mogelijk inzicht krijgt in de achtergronden waarin de geconstateerde karakteristieke aspecten van deze sociologie hun oorsprong vinden en in de wijze waarop zij de sociologie-beoefening als ge-

heel beïnvloeden.

Als het mogelijk is dit karakteristieke, kenmerkende beeld van de Nederlandse sociologie, als stuk maatschappelijke activiteit, te bepalen, dan heeft men hiermee wél een achtergrond, waartegen men een bepaalde figuur onder sociologen, i.c. Gadourek, zou kunnen afzetten. Past hij in het kenmerkende van de Nederlandse sociologie? In hoeverre niet? In hoeverre wel? Is hij een outsider?

Misschien zal men opmerken, dat de hier gevolgde gedachtengang voorbijziet aan het feit, dat de wetenschap per se een internationaal verschijnsel is en daarom het zoeken naar het karakteristieke van de nationale bedrijvigheid binnen een bepaalde wetenschap een vrij zinloze zaak. In dit verband zou men hoogstens kunnen spreken van tijdelijke bijzondere ontwikkelingen, als gevolg b.v. van het toevallig optreden in een bepaald land van een bijzondere persoonlijkheid, die in zijn vak een nieuwe ontwikkeling inaugureert.

Men mag misschien aannemen dat dit beeld voor verschillende natuurwetenschappen wel in hoge mate, zij het niet volledig, juist is, maar voor verschillende alpha- en gamma-wetenschappen en met name voor de sociologie, valt dit niet, of maar ten dele, te aanvaarden. Men kan b.v. moeilijk ontkennen, dat zich na 1930 een typisch eigen Amerikaanse sociologie ontwikkelde. Dat deze Amerikaanse sociologie na de Tweede Wereldoorlog een grote invloed uitoefende op de rest van de wereld, doet aan dit feit niets af. En om dichter bij huis te blijven, dat de Engelse, de Franse en de Duitse sociologie, ondanks deze Amerikaanse invloed, een eigen karakter hebben gehouden, staat m.i. buiten twi-
fel.

Dat ook de Nederlandse sociologie een eigen identiteit heeft, is een overtuiging, die men algemeen terugvindt bij degenen, die over het sociologisch bedrijf in Nederland hebben geschreven. Een andere vraag is wat dan die identiteit is. Een uitvoerige, systematische studie over het karakteristieke van de Nederlandse sociologie is er niet. Het dichtst in de buurt komt wel het voortreffelijke boekje van J.A.A. van Doorn, Beeld en betekenis van de Nederlandse sociologie, 1964, vooral in de eerste twee hoofdstukken. Al mag het beeld dan niet volledig en afgerond zijn, in hetgeen naar voren is gebracht, is toch wel een duidelijke lijn te ontdekken. Natuurlijk verschilt de inhoud van de verschillende geschriften, o.a. naar belangstellingsrichting en naar waardering van de gevonden kenmerken, maar dit betekent niet, dat de visies met betrekking tot die kenmerken strijdig zouden zijn. Mede uitgaande van niet gepubliceerde ervaringen van anderen en ook van eigen ervaring, lijkt het wel mogelijk een beeld te krijgen van de kenmerkende trekken van de Nederlandse socio-

logie, waar in dit verband redelijk mee valt te werken.

Als het meest wezenlijke in de Nederlandse sociologie mag men wel de sterke voorkeur voor het concrete sociale onderzoek beschouwen. Deze voorkeur is niet primair te danken aan de invloed, die de ontwikkeling van de Amsterdamse sociografische school heeft uitgeoefend op de ontwikkeling van de sociologie in Nederland. Van Doorn toont duidelijk aan, dat deze voorkeur ouder is en zoekt verband met het burgerlijke karakter van cultuur en samenleving in Nederland. Steinmetz' sociografie paste in deze voorkeur en heeft haar misschien versterkt, maar heeft haar niet doen ontstaan.

De sterke gerichtheid op het concrete onderzoek is ook na de Tweede Wereldoorlog blijven bestaan. Ook wat dit betreft, moet men de invloed van de ontwikkeling van de sociografie niet overschatten, ook al waren de hoogleraren die leiding moesten geven aan het na de oorlog zo plotseling uitdijende universitaire onderwijs in de sociologie, grotendeels leerlingen van Steinmetz. De meesten van hen hebben hun leeropdracht nauwgezet gevolgd en zich gericht op de sociologie in engere zin. Zo is er b.v. aan pogingen om voor de sociografie goed gefundeerde theoretische en methodologische grondslagen te formuleren - Steinmetz had deze nauwelijks gegeven en kon en wilde deze, gezien zijn wetenschappelijke opvattingen, eigenlijk ook niet geven - weinig of niets gedaan. Sj. Groenman, Methoden der sociografie, 1950, houdt zich in hoofdzaak bezig met methoden en technieken van het onderzoek.

Het complement van deze voorkeur voor het concrete onderzoek is de relatief zwakke positie van Nederland met betrekking tot de ontwikkeling van de theoretische grondslagen van het vak. De vooroorlogse sociologie in Nederland heeft geen Max Weber en geen Durkheim opgeleverd, de naoorlogse, ondanks de relatief enorme omvang die de sociologie-beoefening in ons land toen aannam, zelfs geen Dahrendorf of geen Merton. De Nederlandse sociologen hebben zich, wat hun theoretisch uitgangspunt betreft, gewend tot een met internationale gerechten voorziene tafel, waarbij sommigen een uitgesproken voorkeur vertoonden voor één gerecht, maar anderen meer eclectisch te werk gingen en van allerlei gerechten wat namen. Zou men nauwkeurig nagaan, hoe men theoretische achtergronden die men elders vond, heeft uitgewerkt en toegepast, dan zal men zeker typisch Nederlandse bijdragen tot de theorie-ontwikkeling kunnen vinden, maar bepalend voor het beeld zijn ze niet.

De sterke voorkeur voor het concrete onderzoek betekent in de praktijk natuurlijk een duidelijke concentratie van de aandacht op de eigen Nederlandse samenleving. En hiermee is één van de achtergronden gegeven van het, vooral na

de oorlog, voor de Nederlandse sociologie in steeds toenemende mate kenmerkende verschijnsel, de sterke betrokkenheid bij de praktische problemen van eigen samenleving en met name ook bij het beleid dat de hoge en lage overheden en verschillende maatschappelijke organisaties met betrekking tot die problemen voerden.

De oorsprong van de ontwikkeling in deze richting ligt al in de dertiger jaren, toen een aantal sociografen - evenals een aantal Utrechtse geografen - betrokken raakte bij onderzoek verband houdende met planologische problemen maar ook met vraagstukken van werkloosheid en werkgelegenheid. De grote ontplooiing kwam echter na de oorlog toen vrijwel alle terreinen van het maatschappelijk leven onderwerp werden van onderzoek gericht op het beleid. In vergelijking tot het buitenland, ging in de Nederlandse sociologie de preoccupatie met vraagstukken die op het beleid betrekking hadden, een zeer bijzondere plaats innemen.

Het was echter niet alleen de vanaf haar geboorte bestaande voorkeur van de Nederlandse sociologie voor het concrete onderzoek, die deze uitbundige groei van het op het beleid betrokken onderzoek teweeg bracht. Enkele andere, belangrijke factoren speelden hierbij een rol.

In de eerste plaats dient genoemd te worden de neiging tot perfectie in de Nederlandse ambtelijke en politieke wereld. Toen de overheid zich in steeds toenemende mate met het maatschappelijk leven ging bemoeien, bleek een duidelijke weerstand tegen het zo maar uit de losse politieke hand rondstrooien van beleidsbeslissingen. Men wilde het zo goed en zo verantwoord mogelijk doen en zocht naar zekerheid. Men meende dat onderzoek, en met name ook sociaal-wetenschappelijk onderzoek, die kon geven. Ik herinner mij een congres waar een minister de aanwezige onderzoekers haast smeekte hem te helpen bij het opstellen van zijn plannen.

Van groot belang was verder in de eerste periode na de oorlog de gegrepenheid van het Nederlandse volk en zijn leiders door de idee van wederopbouw en vernieuwing. Nederland moest niet alleen worden hersteld, er moest ook een betere samenleving komen. Bij dit denken aan een betere maatschappij speelde het vertrouwen in planning en in het algemeen in de mogelijkheid van een "man made" samenleving, een grote rol. In die planning echter diende onderzoek, en met name ook sociaal-wetenschappelijk onderzoek, een belangrijke plaats in te nemen.

Van essentiële betekenis voor de snelle ontwikkeling van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van het beleid in de eerste twee decennia

na de bevrijding is geweest, dat in die periode een vergaande consensus met betrekking tot de visie op het sociale en economische leven en zijn ontwikkeling bestond. Natuurlijk waren er in politiek en samenleving verschillen van mening, maar deze leken in de praktijk overbrugbaar. Men geloofde in het harmonie-model. Het was de tijd van de bloei van de Stichting van de Arbeid, de geleide loonvorming, het aanvaarden van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en van de aan beide kanten groeiende overtuiging dat er een eind kwam aan de klassenstrijd. In die consensus deelden ook de sociaal-wetenschappelijke onderzoekers. Het zou onjuist en oneerlijk zijn het onderzoek dat in deze jaren werd gedaan, beleidsbevestigend te noemen, zeker als men aan dit woord de sterk negatieve betekenis toekent, die het later voor velen heeft gekregen. Het onderzoek was wel degelijk kritisch en er niet op gericht de overheid te behagen. Men stond echter niet van tevoren wantrouwend tegenover de bedoeling van die overheid en men voelde zich mede betrokken bij een in wezen goede zaak.

De overheid, van haar kant, was er van overtuigd, dat de onderzoekers eerlijk probeerden de waarheid te benaderen en voor te dragen. Men was niet met de uitkomsten van alle onderzoeken steeds even blij, maar men vreesde niet voor politieke bijbedoelingen van de onderzoekers. Men had een groot vertrouwen - een te groot vertrouwen - in wat het sociaal-wetenschappelijk onderzoek kon en was niet karig met het opdragen van onderzoek. Samen met de andere genoemde factoren droeg de brede consensus er toe bij in Nederland, meer dan ergens anders in de wereld, een sfeer te scheppen, waarin onderzoek verbandhoudende met het beleid zich breed kon ontwikkelen.

Het voorgaande wil niet zeggen, dat het in de verhouding tussen de diverse opdrachtgevende overheidsorganen en de aangetrokken onderzoekers altijd alleen ^{meer} ~~meer~~ rozegeur en maneschijn was. Consensus of geen consensus, er zijn - zoals ook uit een vrij uitvoerige literatuur over dit onderwerp blijkt - een aantal factoren, die steeds de verhouding tussen onderzoekers en degenen die beleid voeren en beleid voorbereiden, min of meer stroef zullen maken. In het algemeen streven onderzoekers en beleidsvormers met het onderzoek verschillende doeleinden na en dat geeft veelal moeilijkheden. Voor de onderzoeker is, juist als hij goed is, het doel een wetenschappelijk verantwoord stuk werk te maken, aan ambtelijke zijde ziet men het onderzoek als een instrument bij de beleidsvorming, waarvan men, gezien de resultaten, als dan niet een nuttig gebruik kan maken.

Een concrete moeilijkheid is in de eerste plaats, dat een beleidsprobleem geen wetenschappelijke probleemstelling is en de vertaling van het één in de ander

bijna steeds onbevredigend blijft. Hierdoor weet enerzijds de onderzoeker vaak niet duidelijk wat hij moet doen, terwijl anderzijds de beleidsman veelal antwoorden krijgt, waarmee hij niet voldoende uit de voeten kan.

In de tweede plaats is er het probleem van de discrepantie tussen de resultaten van het onderzoek en het gevoerde beleid. Ook als de onderzoeker niet de fout maakt om op de stoel van het beleid te gaan zitten en dus niet meent een concreet beleid te kunnen voorschrijven, kan hij van mening zijn, dat zijn uitkomsten een duidelijke verandering van het beleid suggereren. En wat er dan gebeurt, nadat hij met veel zwoegen en toewijding zijn rapport heeft voltooid, is - tot zijn verdriet - veelal niets, althans voorlopig. De reactie van de onderzoeker is begrijpelijk. Maar - afgezien van de genoemde algemene verschillen in doelstellingen - vergeet hij echter dikwijls dat, juist als zijn uitkomsten laten zien dat het beleid feilen vertoont, hij hiermee impliciet kritiek levert op zijn opdrachtgevers, die ze hem, zeker in eerste instantie, niet altijd in dank zullen afnemen. Verder vergeet hij niet zelden, dat de weg van de man waarvan hij in feite de opdracht heeft ontvangen naar de top, waar de beslissingen worden genomen, veelal lang is en dat deze door de enorme uitbreiding van het overheidsapparaat steeds onbegaanbaarder is geworden. En tenslotte blijft het natuurlijk zo dat, ook al is men het van laag tot hoog met hem eens, er redenen kunnen zijn van politieke aard - wat deze dan ook mogen zijn - die er toe leiden dat toch niets wordt ondernomen. Ik laat hier verder buiten beschouwing, dat niet zelden het onderzoekwerk van onvoldoende kwaliteit zal zijn en er anderzijds onuitgesproken, soms minder nobele redenen kunnen zijn, waarom men opdrachten geeft tot onderzoek, terwijl men van tevoren eigenlijk al weet, dat men er niets mee wil doen.

Het is misschien mede aan deze, vaak moeilijke verhouding onderzoek-beleid toe te schrijven - al zijn hiervoor zeker ook andere factoren aan te wijzen - dat in de loop der jaren het onderzoek in verband met het beleid steeds op een te laag niveau is blijven hangen. Eerder heb ik in dit onderzoek wel eens drie niveaus onderscheiden, al is deze indeling natuurlijk, als iedere andere, arbitrair. De drie niveaus zijn:

1. Onderzoek gericht op het algemene karakter van onze samenleving en de veranderingen die daarin optreden of in de naaste toekomst zullen optreden. Onderzoek van dit type heeft niet te maken met enig specifiek beleid, maar dient om het algemene karakter duidelijk te maken van de problemen waarvoor de overheid in de toekomst zal worden gesteld. Het gaat hier in feite om min of meer fundamenteel onderzoek, al zullen degenen die er mee bezig zijn, enig gevoel moeten hebben voor de mogelijkheden en de

onmogelijkheden van het beleid. Het zou echter, binnen het kader van een algemeen geformuleerde doelstelling, vrij onderzoek dienen te zijn, dat niet door overheidsorganen wordt uitgevoerd.

2. Onderzoek met betrekking tot specifieke beleidsproblemen, maar op een hoog niveau, van nationale of zelfs internationale betekenis. Men kan b.v. denken aan onderzoek met betrekking tot onderwijs en vorming, dat de grondslag zou kunnen vormen voor een nieuw, samenhangend beleid op dit gebied of aan onderzoek dat zou kunnen bijdragen tot een nationaal beleid op het gebied van het ruimtegebruik in Nederland. Het is duidelijk, dat onderzoek op dit niveau in nauwere relatie met het beleid zou moeten gebeuren dan het onderzoek op het eerste niveau. Dit betekent niet, dat het zou moeten geschieden door overheidsorganen of in directe afhankelijkheid van overheidsorganen. Evenals het onderzoek op het eerste niveau zou het vrij en creatief onderzoek moeten zijn, omdat één van zijn functies moet zijn de overheid te confronteren met nieuwe inzichten, nieuwe problemen en nieuwe oplossingen.
3. Onderzoek betrekking hebbende op de uitvoering van een - althans in grote lijnen - reeds bestaand beleid. Onderzoek van dit type kan b.v. verband houden met vraagstukken betreffende de uitvoering van een beleid voor het maatschappelijk werk in de onderscheiden regio's en voor uiteenlopende groepen. Het kan ook een nationaal karakter dragen, b.v. wanneer het zich ten doel stelt het effect van een bepaald beleid te evalueren. Onderzoek op dit niveau zal moeten worden uitgevoerd in nauwe relatie met de uitvoerende organen. De onderzoeker zal in dit geval nauwkeurige antwoorden moeten geven op nauwkeurige vragen die van de kant van die organen worden gesteld.

Deze drie niveaus van onderzoek verband houdende met het beleid vormen in feite een logisch geheel. Toen ik echter, weer reeds bijna 20 jaar geleden, deze onderscheiding voor het eerst maakte, moest de conclusie worden getrokken, dat - zeker wat het sociaal-wetenschappelijk onderzoek in engere zin betreft - het onderzoek vrijwel geheel betrekking had op het derde niveau, dus dat het zich richtte op uitvoering van bestaand beleid. Onderzoek dat men als betrekking hebbende op het tweede niveau kon beschouwen, was zeer beperkt van omvang en dat betrekking hebbende op het eerste niveau ontbrak vrijwel geheel. In die situatie is tot heden weinig verandering opgetreden, dit ten detrimente van de sociologen, die daardoor in hun werk te weinig met problemen van groot maatschappelijk belang en brede wetenschappelijke importantie in aanraking kwamen, ten detrimente ook van beleid en politiek die daardoor te weinig met andere, nieuwe

denkbeelden werden geconfronteerd. Met name een tijdige aanpassing van de grote lijnen van het beleid aan de snelle maatschappelijke veranderingen is mede hierdoor achterwege gebleven.

Opmerkelijk is, dat zich in de loop der jaren wel een systeem van advies- en studie-bureaus en raden binnen het kader van het overheidsapparaat heeft ontwikkeld, dat min of meer parallel loopt met de hiervoor genoemde drie niveaus van onderzoek ten behoeve van het beleid. Hoewel de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (eerste niveau) en verschillende planbureaus en raden (tweede niveau) interessante studies hebben uitgevoerd of hebben laten verrichten, is hiermee het probleem van het noodzakelijke vrije onderzoek op het eerste en tweede niveau niet opgelost, eerder misschien nog duidelijker aan de dag getreden. De genoemde organen blijven tenslotte advies-organen van het beleid. Om als zodanig goed te kunnen functioneren, zouden ze voortdurend moeten worden gevoed door de resultaten van van buitenaf ondernomen onderzoek, waarvoor geen gedetailleerde opdrachten zouden moeten worden verstrekt, maar dat wel door de overheid zou moeten worden gestimuleerd.

Vanaf het begin is het sociaal-wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van het beleid voor een groot deel uitgevoerd door instituten van allerlei aard buiten de universiteiten. Reeds in de dertiger jaren echter waren deze er ook bij betrokken. Na de oorlog is deze betrokkenheid blijven bestaan en ze is toegenomen. Vooral sinds de tweede helft van de zestiger jaren heeft de behoefte van de universiteiten om te laten zien dat ook zij direct maatschappelijk nuttig zijn, zich in het algemeen steeds sterker doen gelden. Dit heeft de drang van beoefenaars van de sociale wetenschappen om zich te werpen op onderzoekingen die in de sfeer van het beleid liggen, nog weer gestimuleerd. Wie zich hiervan wil overtuigen leze de overzichten van gepland en lopend onderzoek, zoals deze door het Swidoc en het SISWO worden gepubliceerd.

Gezien echter de hiervoor geschetste ontwikkeling van het onderzoek verband houdende met het beleid, betekende dit dat het sociaal-wetenschappelijk onderzoek aan de universiteiten voor een groot deel terecht kwam op wat hiervoor als het derde niveau werd aangeduid, ook wanneer het niet in opdracht van derden gebeurde. Men overdrijft, dunkt me, niet wanneer men constateert dat de Nederlandse sociologie een relatief tekort toont aan onderzoek van grote allure. Men kan zich m.i. met recht afvragen of dit niet mede veroorzaakt wordt door deze gang van zaken.

Hiermee is de beoefening van de sociologie m.i. toch in een gevaarlijk vaarwater geraakt. Er was, zoals eerder uiteengezet werd, reeds twintig jaar gele-

den reden tot zorg met betrekking tot het onderzoek gericht op vraagstukken die voor het beleid relevant waren. Aan de andere kant was er toen toch nog wel reden voor hoop en misschien zelfs voor optimisme. Er was iets bereikt en bij de overheid bestond wel begrip voor de noodzaak om onderzoek op het eerste en tweede niveau tot ontwikkeling te brengen, al kwam er in de praktijk niet al teveel van terecht.

Sindsdien is veel veranderd. Kortgezegd komt het er op neer, dat één der grondslagen voor het functioneren en het groeien van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van het beleid ⁱⁿ Nederland, n.l. de eerder genoemde ver- gaande consensus, met betrekking tot de visie op het sociale en economische leven en zijn ontwikkeling, zoals die in de eerste periode na de oorlog be- stond, sedert de tweede helft der zestiger jaren verloren is gegaan. Contes- tatie, polarisatie, politisering, het zijn deze bekende woorden die aanduiden, dat een zekere gelijkgerichtheid van het denken over de samenleving niet alleen niet meer bestaat, maar dat men deze niet meer wil. De discussie over allerlei maatschappelijke problemen is niet alleen scherper en vijandiger geworden, ze is veelal zelfs niet meer mogelijk. De verschillen binnen de vertegenwoordigen- de lichamen zijn verscherpt, maar het duidelijkst doen de tegenstellingen zich daarbuiten voor. De officiële politiek en de overheid ondervinden vanuit de samenleving een toenemend wantrouwen.

Van belang is in dit verband vooral, dat de beoefenaars van de sociale weten- schappen niet alleen voor een groot deel in deze tegenstellingen zijn betrokken, maar dat ze veelal aan hun verscherping hebben bijgedragen, o.a. door het dui- delijk formuleren van de wederzijdse standpunten. Zij hebben het bewustzijn van het bestaan van de tegenstelling tussen wat men, gebrekkig en onvollédig, kan aanduiden als de technocratische en de emancipatorische of sociocratische stromingen, versterkt.

Door het verdwijnen van de consensus binnen de groep van de beoefenaars van de sociale wetenschappen dreigen deze in toenemende mate hun functie met betrekking tot het concrete beleid te verliezen. "Omdat er geen consensus is, en alleen maar verschil in visie en verschil in belang, wordt men automatisch partij en daarmee wordt de wetenschap politiek", schreef kortgeleden R. Ruiter, één van de hoofdamttenaren van Sociale Zaken (R. Ruiter, De vrijheid van wetenschap en de overheid. Bijdrage tot het symposium over de vrijheid van de wetenschap in de Nieuwe Kerk, Amsterdam, 1 december 1982, stencil). Aan politiek getinte ad- vliezen van de zijde van de wetenschapsbeoefenaars heeft het beleid echter geen behoefte. Men verwacht van de onderzoeker een stuk zekerheid en de politieke keuze beschouwt men - terecht - als het eigen terrein van de overheid, waarvoor

de onderzoeker niet nodig heeft.

Een kenmerkend verschijnsel is het vastlopen van de overheidsplanning. Ruiters spreekt in navolging van Peter Hall van de "great planning disasters". Hij somt een aantal belangrijke planning-voornemens uit de zeventiger jaren in Nederland op, die zijn mislukt. Ten dele is de oorzaak hiervan gelegen in het wegvallen van de consensus ook binnen de beleidsorganen. Planning betekent het vastleggen van één duidelijke lijn waarlangs men zich voorstelt dat de ontwikkeling in de planningperiode zal verlopen. Dit vraagt binnen het beleid een duidelijke consensus t.a.v. de beleidsdoeleinden. Ontbreekt deze, dan faalt de planning. Planning vraagt echter eveneens de overtuiging bij de beleidsorganen, dat zij er vanuit kunnen gaan in het verrichte onderzoek een vaste basis te vinden waarop zij hun planning kunnen opbouwen. Gaat bij de beleidslieden het vertrouwen in het bestaan van een dergelijke grondslag verloren, dan wordt hiermee het fundament onder de planning weggeslagen.

Er valt over dit onderwerp natuurlijk nog heel wat meer te zeggen, maar ik meen te mogen vaststellen, dat de relatie tussen de beoefenaars van de sociale wetenschappen en het beleid, zoals die zich in Nederland heeft ontwikkeld, zich in een crisis bevindt, die dieper is dan velen misschien beseffen.

Betekent dit dat met name de sociologen er van uit dienen te gaan, dat onderzoek inzake het beleid voor hen in de toekomst geen vruchtbaar terrein van activiteit meer zal opleveren? In haar absoluutheid lijkt deze veronderstelling niet houdbaar. Afgezien van het feit, dat een bepaalde onderzoeksstructuur niet op korte termijn volledig afbreekt, lijkt ze niet wel verenigbaar met de traditionele kenmerken van de Nederlandse sociologie. Wel mag men echter verwachten, dat zich in dit onderzoek een geleidelijke heroriëntatie zal voordoen.

Ik kom in dit verband weer even terug op de eerder gemaakte onderscheiding met betrekking tot het onderzoek verband houdende met het beleid in drie niveaus. Het is duidelijk, dat de moeilijkheden voortvloeiende uit het gebrek aan consensus zich in de eerste plaats zullen voordoen bij het onderzoek op het derde niveau. Het gaat daar immers over concrete maatregelen, concreet ingrijpen. Enerzijds lopen, bij gebrek aan consensus, juist over deze concrete vraagstukken, de conflicten het hoogst op, zoals men op het ogenblik dagelijks kan constateren. Anderzijds bestaat, zoals reeds werd opgemerkt, in het bijzonder op dit niveau bij het beleid behoefte aan duidelijke, niet betwiste uitkomsten. Politisering van het onderzoek zal juist dáár de resultaten voor het beleid onbruikbaar maken. Men kan dan ook bij het beleid een, vermoedelijk, toenemende neiging constateren om dat wat als resultaat van het onderzoek wordt aangeboden, in feite links te laten liggen. De perspectieven voor dit type van on-

derzoek lijken voor de afzienbare toekomst niet gunstig.

Anders staat het met het onderzoek op het eerste en tweede niveau. Dit onderzoek heeft niet de bedoeling het beleid in zijn dagelijkse werk direct te adviseren. Het heeft de functie een achtergrond te scheppen voor het denken over beleid op langere termijn, zowel voor degenen die direct bij het beleid zijn betrokken als voor belangstellende buitenstaanders. Natuurlijk zal het onderzoek op het eerste en tweede niveau ook niet geheel ontsnappen aan de invloed van het bestaande en voorlopig vermoedelijk wel voortdurende gebrek aan consensus. De verschillen van mening zullen echter, ook wetenschappelijk, op een ander niveau liggen, waardoor een zinvolle discussie beter mogelijk blijft. Beleidslieden kunnen bovendien, zonder dat zij direct voor de noodzaak van een keuze worden gesteld, eventueel uiteenlopende onderzoeksresultaten naast elkaar zetten en op zich in laten werken, om zo tot een conclusie te komen die aan hun beleidshandelen op lange termijn mede richting kan geven.

Het wil mij voorkomen, dat onderzoek op het tweede en derde niveau wenselijker is dan ooit en dat hieraan ook een wezenlijke behoefte bestaat. Ik mag er aan toevoegen, dat ik, ook op grond van eigen ervaring, meen te mogen zeggen dat de uitkomsten van dergelijk onderzoek ook wel degelijk werken, d.w.z. dat - zij het soms na lange tijd - zij effect hebben op het beleid.

Zou inderdaad in de toekomst een wezenlijke verschuiving plaatsvinden van het op het beleid betrekking hebbende onderzoek van het derde naar het tweede en het eerste niveau, dan zou dit vrij verreikende gevolgen kunnen hebben. Zonder hierop uitvoerig in te gaan, merk ik op, dat er in de beroepsuitoefening van de sociologen aanzienlijke veranderingen zouden kunnen optreden, dat ook de organisatie van het onderzoek wijziging zou kunnen ondergaan en misschien ook de opleiding ten dele een ander karakter zou moeten hebben. Een benadering op een duidelijk hoger niveau van maatschappelijke vraagstukken die het beleid raken, moet, als het goed is, tot een type van onderzoek leiden waarin, veel duidelijker dan thans het geval is, de wezenlijke sociologische problematiek tot haar recht komt. Dit kan de Nederlandse sociologie als geheel slechts tot voordeel strekken.

Het kan schijnen dat, bij deze uiteenzetting over het kenmerkende van de Nederlandse sociologie in haar ontwikkeling, Gadourek wat uit het gezichtsveld is verdwenen. Het is niet het geval. U zult zich herinneren dat mijn bedoeling was tot een beeld van deze Nederlandse sociologie te komen om, tegen dat beeld als achtergrond, Gadourek te plaatsen. Tot slot dan een poging tot deze confrontatie. Gadourek's werk kent zijn typische eigenheid, bepaald o.a. door zijn

eigen persoonlijkheid en de omstandigheden waaronder hij heeft geleefd en gewerkt. Dit neemt niet weg, dat het ook van uit een meer algemeen gezichtspunt valt te beoordelen. Ik meen te kunnen vaststellen, dat het past in de Nederlandse sociologische traditie, in de zin dat het zwaartepunt van zijn activiteit ligt in het concrete onderzoek. Gadourek heeft bijdragen van betekenis geleverd van theoretische, methodologische en onderzoek-technische aard; ik merkte dat in het begin reeds op. Deze onderwerpen zullen hem, op het moment dat hij er mee bezig was, zeker op zichzelf gegrepen hebben. Als ik het goed zie, vinden ze echter in een belangrijke mate hun achtergrond in de behoefte, die elk goed onderzoeker op een bepaald moment heeft, om voor zichzelf tot klaarheid te komen ten aanzien van bepaalde uitgangspunten en bepaalde werkwijzen die hem leiden bij zijn concrete onderzoek, al is dan Gadourek in dit opzicht verder gegaan dan de meeste vakgenoten. Ten dele zal ook de hem opgedragen onderwijstaak hem in dit opzicht hebben gestimuleerd.

Gerichtheid op het concrete onderzoek betekent echter nog niet gerichtheid op in de maatschappij als problematisch aangevoelde verschijnselen, die onderwerp zijn van beleid of dit in de toekomst mogelijk zullen worden. Er zijn eindeloos veel onderwerpen voor concreet onderzoek te vinden die wetenschappelijk interessant zijn, maar geen of slechts een verwijderd verband hebben met een bestaand of mogelijk beleid. Van een zich distantiëren van de in de maatschappij levende problematiek is in het werk van Gadourek weinig te bespeuren. Integendeel, hij toont op een bepaalde wijze een hoge mate van maatschappelijk engagement. Vrijwel alle vraagstukken die hij in zijn concrete onderzoeken aanvat, spelen in onze maatschappij, hier en nu, een belangrijke rol in de discussie en ze hebben voor een groot deel een belangrijke plaats in het beleid.

Aan de andere kant echter valt bij hem een duidelijke afstandelijkheid t.o.v. het concrete beleid en zijn uitvoering en zeker t.o.v. de politiek getinte conflicten die zich in de laatste 15 jaar daaromheen hebben ontwikkeld, te constateren. Veel van zijn collega's hebben de neiging bij tijd en wijle, in krantenartikelen of essays, hun opinie over actuele vraagstukken te geven. Niet aldus Gadourek. Tussen 1950 en 1960 heeft hij een aantal korte artikeltjes in zijn moedertaal over de politieke ontwikkelingen in Tsjecho-Slowakije geschreven; de bijzondere motieven hiervoor zijn duidelijk. Voor het overige heb ik in zijn werk niets gevonden, dat men kan beschouwen als een poging om in kwesties van actueel beleid direct invloed uit te oefenen. Ik kan mij voorstellen dat het hem weleens moeite heeft gekost zich daarvan te

onthouden. Hij heeft ongetwijfeld ten aanzien van veel vraagstukken die in het beleid een rol spelen, een duidelijk en goed gefundeerd oordeel en het zou misschien van belang kunnen zijn geweest als hij dit zo nu en dan naar voren had gebracht.

Hij heeft zijn functie met betrekking tot vraagstukken van deze tijd echter anders gezien. Hij heeft getracht de sociologische kern hiervan bloot te leggen. Gezien vanuit het oogpunt van het beleid was zijn concrete onderzoekwerk, in de hiervoor gebruikte terminologie, onderzoek van het eerste en het tweede niveau. Dat hij hiermee, zeker als universitair onderzoeker, naar mijn mening voor nu en voor de toekomst het juiste spoor volgde, zal na het voorgaande wel duidelijk zijn.

Ik weet niet of Gadourek zelf het gevoel heeft in zijn werk steeds consequent een bepaalde lijn te hebben kunnen volgen. Vermoedelijk zal hij, als vele anderen, vaak eerder hebben gedacht dat allerlei invloeden van buiten af in sterke mate bepalend zijn geweest voor hetgeen hij op een zeker ogenblik ging doen. Het totale verrichte werk kan dan soms een aaneenschakeling van toevalligheden schijnen. Wie echter in zijn leven en denken een duidelijke persoonlijkheid toont, laat tenslotte in wat hij heeft gedaan duidelijke lijnen zien. Het werk van Gadourek vertoont die zeker. Misschien is het meest kenmerkende voor hem, dat hij, overal en altijd, een goed socioloog heeft willen zijn en niet heeft gestreefd naar gemakkelijk succes. Door de manier waarop hij socioloog is, toont hij duidelijk dat hij is ingegroeid in de Nederlandse sociologische traditie, door de keuze van zijn onderwerpen dat het welgaan van de samenleving hem ten zeerste bezighoudt.

Hem zij nog lang de mogelijkheid gegeven in en voor de Nederlandse sociologie te werken.

Wageningen, juni 1983.